

211 Morgen kan alles nog

Morgen - nog niet begonnen - kan alles nog. Woorden van een onverbeterlijke optimist? Nee, het zijn de laatste woorden van het gedicht *Tijd* dat ik schreef in 2015. We stonden met de camper aan de oever van de Loire. Een prachtige zomerdag gleed weg in de nacht. Morgen wachtte een nieuwe dag.

Het was een jaar nadat Martijn was gestorven. Daar aan de oever van de Loire drong zich op die prachtige avond – daardoor misschien nog wel meer dan op andere avonden – die ándere, onverbiddelijke werkelijkheid aan ons op: **morgen – nog niet begonnen – zal zijn als vandaag, zonder Martijn.** Eerder al schreef ik: 'Vandaag, Martijn, nu ik aan je denk, noem ik je naam, zoek ik in ons gedeeld verleden. Want zal ook morgen nog bestaan, wat wij in nu vervlogen tijden deelden?'¹

Nee, morgen kan niet alles. Ik was vijftien en las voor mijn MULO-examen tien Nederlandse boeken, zes verplicht, vier vrije keuze. Eén daarvan was het twee jaar eerder – in 1957 – verschenen *Het bittere kruid* van Margo Minco. Vijf van haar boeken hebben een levenslange plek in onze boekenkast. Nu Marga Minco is overleden zullen we ze herlezen. 'Later werk,' zo schreef Trouw, 'heeft altijd in de schaduw van die alles opeisende aandacht gestaan' voor het thema dat elke dag haar leven beheerste: eenzaamheid, met altijd de oorlog op de achtergrond. Ze overleefde als enige van haar familie. Haar overlijdensadvertentie toont ook hún namen – weggevaagd, niet vergeten. Nee, morgen kan niet alles.

Toch, in 2015, op die avond aan de oever van de Loire drong zich ook déze gedachte aan ons op: juist het pijnlijke besef van wie niet meer is, van wat niet meer kan, doet je helderder beseffen wat wél kan. Terwijl we tientallen argumenten kunnen bedenken waardoor de dag van morgen niet anders zal zijn dan vandaag, hoef je je maar door twee woorden te laten leiden waardoor morgen ánders kan zijn: *hoop en handel*. Koester de hoop en laat die zien. Laat hoop zichtbaar zijn in je gedrag, laat angst niet je gids zijn.

De Tsecho-Slowaakse schrijver en dissident Václav Havel zat tussen 1970 en 1989 drie keer, in totaal vijf jaar gevangen. Toen kwam die morgen dat alles kon: in 1989 werd hij president om dat vijftien jaar te blijven. Dat was niet het gevolg van een wonder maar van de Fluwelen Revolutie, geleid door mensen die volhardden in het geloof dat morgen alles nog kon én daarnaar handelden. Havel schreef: **'Een mens kan niet leven zonder hoop.'**

Nelson Mandela werd in 1963 tot een levenslange gevangenisstraf veroordeeld en verbleef tot 1990 in een cel op Robbeneiland. Bij de eerste vrije, niet-rationale verkiezingen in 1994 werd de op dat moment al 75-jarige Mandela gekozen tot president van de Republiek Zuid-Afrika. In 1999 trad hij af. In Zuid-Afrika wordt hij beschouwd als de 'vader des vaderlands'. Hij maakte zijn eigen woorden waar: **'Het lijkt altijd onmogelijk totdat je het gedaan hebt.'** Zo niet vandaag, dan morgen.

Mandela en Havel – hun levensgeschiedenissen tonen mij dat morgen anders kan zijn – dat geldt voor ons persoonlijk leven, voor ons leven als burger(s) van een samenleving, maar ook voor de wijze waarop de samenleving zich ontwikkelt. Het kan morgen anders.

***

Er was – zo luidt een verhaal² – in de oudheid een stad die belegerd werd. De poorten bleven gesloten, geen sterveling kon in en uit. De krijgsheer en zijn troepen namen de tijd, veel tijd. Hij wist immers dat er een moment moest komen waarop het voedsel in de stad op zou zijn en de inwoners zich moesten overgeven. De komst van de winter zou hem daarbij helpen – hoe kon-

den de stadsbewoners zich warm houden? In de stad gingen de inwoners avond na avond slapen met de gedachte dat morgen niet anders zou zijn dan vandaag. Zo brak – terwijl de winter inviel – de morgen aan waarop het voedsel opraaakte. Het meel was op, alle dieren waren geslacht – op één paard na. Die morgen werd ook dat geslacht. En terwijl de krijgsheer en zijn mannen verwachtten dat elk moment de witte vlag gehesen zou worden, zagen ze tot hun verbijstering hoe met een groots gebaar hompen vlees vanaf de stadsmuur naar beneden werden gegooid, richting de kleumende soldaten. De afloop van dit verhaal laat zich raden. De moedeloosheid sloeg toe: ‘Als de burgers zich dit nog kunnen permitteren, hoe lang zal de overgave dan nog uitblijven?’ klonk het. Die dag werd het legerkamp opgebroken – de stad was vrij.

***

Er is geen grotere sta-in-de-weg voor onze ontwikkeling en groei dan het voor de hand liggende, de dwingende feiten als vanzelfsprekend te beschouwen. Dat maakt machteloos.

Dat geldt voor onze persoonlijke ontwikkeling, voor de groei van menselijke relaties, zeker ook voor het overwinnen van problemen van welke aard ook.

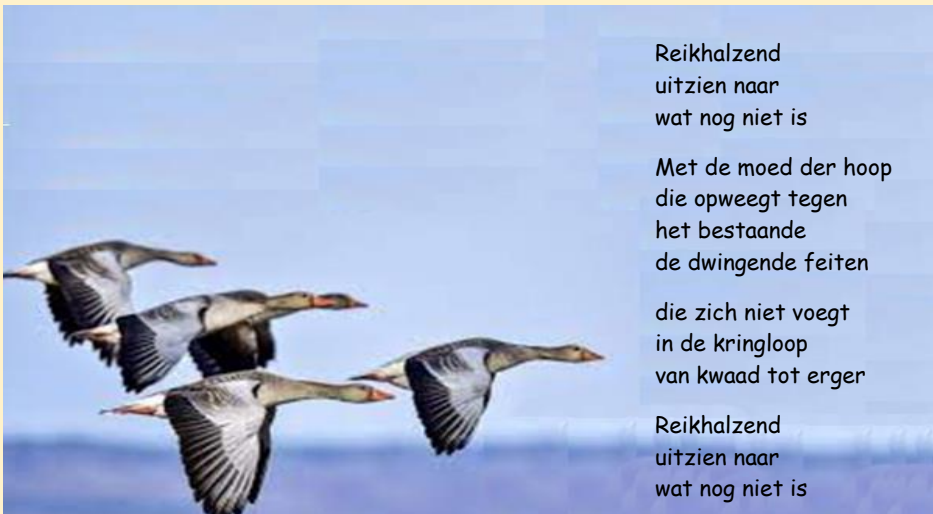
In het verhaal van de belegerde stad doorbraken de stadsbewoners die vanzelfsprekendheid. Het van de stadsmuur gegooid paardenvlees was volkomen contrair aan wat werd verwacht. De krijgsheer en zijn soldaten koesterden verwachtingen over de vanzelfsprekendheid der dingen die wreed werden verstoord en zij hadden daardoor geen adequaat antwoord.

Dit verhaal wordt verteld in het beroemde boek *Het kan anders - over het onderkennen en oplossen van menselijke problemen* van de psycholoog Paul. Watzlawick e.a. Het was (en is nog) voor mij hét leerboek over het wezen van veranderingsprocessen. Geen enkel ander boek heeft mij zo geholpen in mijn werk als bestuurder van ziekenhuizen en hogescholen, op weg naar een verbetering van de cultuur – opdat de organisatie betekenisvoller zou worden voor patiënten, studenten, medewerkers.

Er is toch een nóg grotere sta-in-de-weg om morgen anders te laten zijn dan vandaag. Watzlawick leerde me: **‘Het geloof dat de eigen kijk op de werkelijkheid de enige werkelijkheid is, is de gevaarlijkste van alle waanvoorstellingen.’**

Morgen kan anders zijn. Mandela leerde me: **‘Er is geen passie te vinden in klein denken’.**

Daarom schreef ik in 1985:

1. De gehele tekst is [hier te lezen](#)

2. [Hier](#) lees je meer over Watzlawicks theorie over communicatie en menselijke verhoudingen

Muziek

1. *Over de muur*. Een lied uit 1983 over Oost- en West-Berlijn vóór de dag dat in 1989 alles anders werd. Met dat schitterende verwachtingvolle refrein: *Alleen de vogels vliegen...*

2. *Canon in D van Johann Pachelbel* – Wij hoorden met Robert en Martijn de (gearrangeerde) muziek voor het eerst in het begin jaren '80 aan het begin van de film *Ordinary People* (die nu nog op Netflix is te zien!):

Misschien wel de meest gearrangeerde klassieke compositie ooit. Enkele opnames:

[Canon: de 'originele' versie](#) - [Canon: cello en piano](#) - [Canon: een orkestversie](#) - [Canon: soundtrack film Ordinary People](#)